

DE MUITERIJEN VAN HET SPAANSE LEGER IN DE NEDERLANDEN

De Spaanse overheersing in de Nederlanden werd in de 16de eeuw niet enkel gekenmerkt door de strijd tussen de geuzen en de anti-geuzen, die tenslotte zeer weinig de kleine man raakte, maar ook door de menigvuldige munitierijen van het Spaanse bezettingsleger die direkt de belangen der bevolking aantastten. In het Panningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel berust een medaille die ongeveer de gruwelijkste voorstelling geeft aan het lijden van onze bevolking tijdens een uitloper van de munitierijen van het Spaanse leger, de zogenaamde Spaanse Furie te Antwerpen. De eenzijdige medaille toont een synthese van de gebeurtenissen op de Grote Markt te Antwerpen en is sterk geïnspireerd door het dichtwerk van Jean Houwaert, raadsheer en meester van de Koninklijke Rekankamer en magistraat van de stad Brussel, in 1578 te Antwerpen gepubliceerd: *Willemus Clachts*, dat het lijden verbeelde van de bevolking, niet enkel tijdens de Spaanse Furie, maar in het algemeen tijdens de munitierijen van het Spaanse leger. Nog naar medailles en penningen geven relaas van deze gebeurtenissen, doch geen enkele geeft zo realistisch weer als de door ons geciteerde (zie: Lilliane WELLENS - DE DONDER, *Medailles en Penningen van de Renaissance in de Nederlanden*, Brussel, 1959, p. 132, nr. 164, pl. XXI).

Op de voorgrond een houten huisje dat tot wachtlokaal dient. In het midden, op de markt, een groep burgers die de handen ten hemel heffen en het medelijden der soldaten inroepen. Achter het wachtlokaal bevindt zich een compagnie landsknechten met twee in de wind flapperende vaandels. Rechts vooraan heft een soldaat een zwaard boven een smekende vrouw. Voor hun voeten liggen de naakte lijken van twee kinderen en een grijsaard. Op de achtergrond het stadhuis en een huizenrij in vlammen, waarboven een kerktoren uitsteekt. Vanuit de gildehuizen, om de markt wordt een compagnie soldaten, die verspreid uit een zijstraat komen gelopen, door aldaar verschanst burgers beschoten. Heel dit tafereel is door een bladerenkroon omkranst.

Bronz, eenzijdig, 115 mm.

Door de eeuwen heen zijn de Nederlanden het toneel geweest van conflicten tussen verschillende opvattingen, en de ops omringende staten hadden een voorliefde voor onze streken om hun drang naar overheersing militair te beslechten. Het waren niet altijd de onevenwichtige rechtsverhoudingen of de uitbreidingszucht van gevestigde staten die ten grondslag lagen aan de veldtochten die onze gebieden teisterden, maar ook, en zelfs zeer vaak, de verschillende godsdienstige opvattingen die tot fanatisme leidden. Ook het persoonlijke prestige der heersers bracht over onze bevolking jarenlang ellende en verdrukking.

Een van de langdurigste en vernederendste periodes was wel de Tachtigjarige Oorlog van 1568 tot 1648, die in de Lage Landen een spoor naliet van door godsdienstwaanzin geleide boestachtigheden en ellende. In Overijsel kwam het in 1580 tot een opstand onder de boeren, die slechts met moeite kon worden onderdrukt. De verdrukking der boeren werd op volgende wijze op vers gezet :

*De Spangiaert wil ons hencken
Als wij de Gaus bijtaen
De Gaus, die ons krencken
Als wij bij de Spangiaerts gaen
Wij hebben een gheen kanten vres
Wij zouden wel ghaern houden stes
En melcken onze koe
Den boer, den boer, den schamelen boer
Die krijghen is hij moe*

De stad Antwerpen, die gedurende de lange tijd als het ware het middelpunt was van de Calvinistische geestesstroming in de Nederlanden, kan, tussen andere plaatsen en steden, beschouwd worden als het zwaartepunt van de verdrukking. Om reformatiebewegingen in te dijen werden onze gewesten overspoeld door vreemde troepen, veelal huurlingen, wier taak het was de ene opvatting tegen de andere op te dringen of te verdedigen. Het was de tijd der Spaanse overheersing en dwingelandij. De nalatigheid in het uitbetalen der soldij en de gebrekkige inkwartiering dezer legers waren de oorzaak van muiteringen met de daaruit volgende plunderingen en zelfs uitmoorden van de bevolking.

Alhoewel wij hier spreken over het 'Spaanse' leger dat onze gewesten terroriseerde en over 'Spanjaarden' die het gros van dit

leger zouden gevormd hebben, dan strookt dat niet helemaal met de werkelijkheid. In vele Europese landen werden huurlingen aangeworven teneinde de getalsterkte van het leger op peil te houden of te verhogen. In mei 1576 telde het leger van de Spaanse koning in onze gewesten 51.457 manschappen waarvan 6.125 Spanjaarden, 21.226 Duitsers, 22.616 Nederlanders en 1.490 cavaleristen. Indien we aannemen dat deze laatsten Spanjaarden waren, dan komen wij aan een totaal van 7.615 Spanjaarden of 14,70% van het leger. Later, in april 1588, telde het leger 63.455 manschappen waarvan : 9.668 Spanjaarden, 5.339 Italianen, 1.556 Boergondiërs, 1.722 Britten, 11.309 Duitsers, 30.211 Nederlanders en 3.650 cavaleristen. Hier komen we op \pm 15% Spanjaarden, de bereden troepen inbegrepen.

Het lijkt natuurlijk geen twijfel dat het onderhouden van zulk leger heel wat moeilijkheden meebracht. Bovendien moest er, behalve voor de strijdende manschappen ook gezorgd worden voor de hen begeleidend personen zoals dienstboden en zelfs vrouwen en kinderen van de soldaten. Bij de verplaatsingen van het leger gaf dit dan ook vaak de indruk van een volksverhuizing, niet alleen omdat die burgers het aantal te voeden personen met 10 tot 15% vermeerderden, doch, ieder kleepte zich naar goedgevonden zodat wij ons nu zeer moeilijk een voorstelling kunnen maken van het uitzicht van het leger. Op schilderijen en andere grafische voorstellingen van die tijd zien we dan ook een mengelmoes van kleding met als enig herkenningsteken een rode bandelier met Sint-Andrieskruis of een knalrode veer op de hoed. Slechts om het jaar werd nieuwe kleding en schoeisel uitgereikt zodat, door de weersomstandigheden en de veldslagen, de legers meestal het uitzicht hadden van een bende schooliers of vogelverschrikkers.

De gelden waarmee deze benden dienden betaald te worden moesten, in de meeste gevallen, aangevoerd worden via de lange weg van Spanje naar de Nederlanden. Ingevolge de verloren zeeslagen, het kapen van zijn schepen en de vijandigheid van Engeland zag de Spaanse koning zich verplicht de zeeroutes, die normaal zouden kunnen gebruikt worden om zijn troepen via het Kanaal naar de Nederlanden te brengen, vaarwel te zeggen en een weg over het land te benutten die, nadien de 'Spaanse route' genoemd werd. Het was de hertog van Alva en zijn leger die als eerste van deze weg gebruik maakte in 1567. Vanuit Cartagena en Barcelona werden de troepen verscheept naar Genuea en Savona. Daar werden dan de eventuele huurlingen opgenomen om vervolgens door Savoia te trekken, en er de Alpen over te steken, wat meestal gebeurde langs de kleine St-Bernardpas. Na de Alpen te hebben overschreden splitste de weg zich in een aantal routes die evenwijdig door de Franche-Comté liepen en in Saint-Loup samenkwamen, waarna de weg door Lotharingen tot aan de zuidergrens van ons land liep om via Virton of Aarlen de weg naar het noorden te vinden.

De zwaar bewapende convooien waren 40 à 50 dagen onderweg en hadden bovendien nooit voldoende geldmiddelen bij om de legers uit te betalen. Teneinde dit tekort aan te vullen werden aan de Nederlanden zware belastingen opgelegd en, wanneer ook dit onvoldoende resultaten opleverde, trokken de eenheden in bendes op rooftocht in de omgeving en namen de bewoners alles af wat naar hun gading was, onder de bedreiging de woningen af te branden (de zogenaamde 'brandschatting'). Al deze tekortkomingen in het

onderhoud van de legers waren op sommige tijdstippen de oorzaak van muiterij of desertie.

De muiterij van Antwerpen in 1574 was zeker geen unicum, tussen 1572 en 1607 braken er meer dan 45 opstanden uit in het Spaanse leger. De langdurigste van de ganse 80-jarige Oorlog was wel deze van Hoogstraeten, van 1602 tot 1605. Deze opstanden kunnen niet beschouwd worden als gewone muiterijen of stakingen. Ze braken uit door ernstige tekorten, door ellende, aanhoudend gevaar, ontbering en armoede. De minste kleinigheid kon de aanleiding zijn tot een uitbarsting : geruchten over een veldtocht die nakend was en waarvoor mogelijk niet zou betaald worden, belediging van een mindere door een gehaat officier of gewoon een tekort bij de voedselaanvoer. Het gebeurde ook dat de soldatenvrouwen hun echtgenoten tot ongehoorzaamheid aanspoorden. Eenmaal gedesillusioneerd was er slechts weinig nodig om de passieve ontevredenheid om te zetten in een actieve opstand. Daarbij was de meerderheid der muiters afkomstig uit de verst verwijderde streken : Spanje en Italië.

Om hun doel te bereiken organiseerden de muiters zich op weldoordachte wijze. Ze verkozen een aanvoerder en deze had absolute volmacht. Hij liet zich bijstaan door een adviesraad. Met ijzeren hand werd de discipline gehandhaafd en iedere vorm van ongehoorzaamheid werd met de dood bestraft, en zoals Bentivoglio schreef in zijn rapport over de muiters : *"Nooit heeft ongehoorzaamheid zoveel gehoorzaamheid teweeg gebracht"*.

Hierbij doen we echter opmerken dat zelfs de muiters zich soms nog verdienstelijk maakten. Zo vormden de muiters van La Chapelle in 1596 de voorhoede van het ontzettingleger dat een einde maakte aan het beleg van La Fère door de Fransen en tijdens de slag bij Nieuwpoort in 1600 stredden de muiters van Diest bijzonder verdienstelijk.

De grieven van de muiters werden op schrift gesteld en, onder vrijgeleide, door een afgevaardigde aan de hogere legerleiding overhandigd. In afwachting van een beslissing dienden de muiters zich natuurlijk in hun onderhoud te voorzien, en beroofden de omliggende dorpen, vooral van hun levensmiddelen. Wij doen hierbij opmerken dat het gezegde 'omliggende dorpen' bijzonder rekbaar dient beschouwd te worden, want de muiters van Zichem bijvoorbeeld, brandschatten binnen een straal van 60 km, en die van Hoogstraeten (1602-1605) stroopten zelfs tot in Trier, Aken en Luxemburg. Weerstand van de zijde der bewoners was hopeloos. De burgers van Sint-Truiden, die een soort stadswacht ingericht hadden ten einde aan de plunderingen paal en perk te stellen, werden in een geregeld gevecht gewoon verpletterd.

Bij elke muiterij werd door beide partijen onderhandeld over de grieven en de eisen der muiters. Deze eisen waren omzeggens steeds dezelfde : volledige uitbetaling der achterstallige soldij van de muiters en hun gesneuvelde kameraden. Ook werd steeds een gegarandeerd 'pardon' voor het optreden tijdens de muiterij geëist evenals paspoorten voor hen die, na uitbetaling der soldij, de Lage Landen wilden verlaten. In de kerk werden dan de muiters uitbetaald en officieel vergiffenis geschonken voor alle

wandaden zie zij gepleegd hadden. Het hen verschuldigde geld, vaak soldij van meer dan een jaar, werd hun, in contanten, in de hoed gelegd doch, bij het verlaten van de kerk stonden reeds drommen schuldeisers op hen te wachten zodat velen vertrokken zoals ze gekomen waren : met lege handen. Het verlaten van het leger, dat we hiervoor reeds vermeld hebben, was niet van risico's gespeend. Op hun lange weg naar huis werden de soldaten belaagd door moegeterde en leeggeplunderde boeren die niet aarzelden de vroegere vijanden te vermoorden om alzo in het bezit te komen van het luttel goud en zilver dat ze bij zich droegen. Vaak werden de aanvoerders der muiters opgehangen, anderen werden gedwongen de Nederlanden binnen de twaalf dagen te verlaten, na die periode waren ze vogelvrij.

Zoals we reeds zegden waren de muitereien van kortere of langere duur. Hierbij enkele voorbeelden : in Antwerpen van 15 april tot 30 mei 1574 door 4.562 Spaanse infanteristen, in Antwerpen van 8 augustus 1598 tot 12 februari 1599 door 600 man van het Spaanse garnizoen, in Kortrijk van 23 februari tot 26 juni 1590 door 1.800 Spaanse tercio's, in Diest van 27 november 1590 tot 9 november 1591 door 1.872 Spaanse tercio's, in Zichen en Tienen van 26 juli 1594 tot 6 juli 1596 door 2.800 soldaten van diverse nationaliteiten, in Gent van 1 oktober 1598 tot 2 februari 1599 door 448 man van het Spaanse garnizoen.

Wat echter de Spaanse Furie van 4 november 1576 te Antwerpen betreft moeten we deze eerder beschouwen als de culminatie van een krachtmeting tussen de Spaanse bezetting van de citadel en het burgerleger. Dit laatste, willende de Spanjaarden verjagen, moest het tegen het ervaren Spaanse leger afleggen en, gezien de citadel vanuit de stad aangevallen was, werd Antwerpen als vijandelijk gebied geplunderd, dit volgens de militaire geplogenheden van die tijd. Bij deze gevechten vielen aan Antwerpse zijde 2.500 doden (anderen beweren ca 5.000) tegen 200 bij de Spanjaarden en gedurende drie dagen werd er door de laatstengemoord, gebrand, geplunderd en verkracht. Ongeveer 500 woningen en het stadhuis gingen in vlammen op (x).

Dit zijn slechts enkele van de droevige ervaringen die onze gewesten ondergingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Zowel de ene als de andere zijde trachtte elkaar in uitbuiting en brutaliteit te overtreffen en dit alles "In Nomine Domini" zoals we kunnen lezen op de vele penningen van die tijd. Door deze gebeurtenissen is eens te meer gebleken dat er geen schepsel onredelijker is dan de met reden begaafde mens ...

(x) Sommige auteurs, o.m. DE BOCK spreken van méér dan 7.000 burgers en soldaten !

BIBLIOGRAFIE

- G. BENTIVOGLIO, *Storia delle guerre di Fiandra*, Keulen, 1633-1639.
- E. DE EOCK, *De Nederlanden*, Antwerpen, 1963.
- B.G.J. ELIAS, *De Tachtigjarige Oorlog*, Haarlem, 1977.
- R. FRUIN, *De Tachtigjarige Oorlog - Historische Opstellen*, 1908.
- C. PARKER, *Het Spaanse Leger in de Lage Landen*, Haarlem, 1978.
- J. PRESSER e.a., *De Tachtigjarige Oorlog*, Amsterdam, 1948 (toezeggende studie!).
- Fl. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, Antwerpen, 1927-1949.
- J.B. STOCKMANS, *Geschiedenis van Beurne en Borgerhout*, Brecht, 1898 - 1900.
- J. VAN ACKER, *Antwerpen - Van Romeins Veer tot Wereldhaven*, Antwerpen, 1975.
- J. SCHÖFFER, H. VAN DER WEE, J.A. BORNEWASSEL, *De Lage Landen van 1500 tot 1780*, Amsterdam, 1978.
- C. FICQUE, *Revue Belge de Numismatique*, 1879, p. 288 en volgende, pl. XXI.

Marcel HAENIJENS